

László Márton

A kollektivizálás menetrendje és modelljei Székelyföldön

A KUTATÁS NEHÉZSÉGEI

A már meglévő publikációk és hozzáférhető levéltári források ellenére részletes és teljes képet még nem tudunk alkotni a székelyföldi kollektivizálásról, ezt csak egy több éves vagy több személy által végzett kutatás tenné lehetővé. Írásunkban ismertetjük a romániai kollektivizálás eseménytörténetét, a követhető modelleket, a kollektív gazdaságok megalakítását, majd működését, de maga a székelyföldi kollektivizálás folyamata kisebb terjedelemben szerepel.

1) *A Székelyföld közigazgatási változásai 1949–1962 között.* A kutatást megnehezítő egyik tényező a vizsgált időszakban végrehajtott számtalan közigazgatási átalakítás, ami megnehezíti a statisztikai adatok összehasonlító vizsgálatát.

Közigazgatási átszervezések történtek 1950-ben, 1952-ben, 1956-ban és 1960-ban is. 1950-ig a megye/járás/község felosztás létezett, ezt az 1950. szeptember 8-i közigazgatási átszervezés során módosították: megszüntették a megyéket és a járásokat, tartományokat (regiuni) hoztak létre amelyek rajonokból (raioane) álltak.¹ Több falu önálló község státuszát megszüntették, és községközpontoknak rendelték alá.

Székelyföld területén Sztálin (később: Brassó) és Maros tartományokat alakították meg. Ez utóbbi Gyergyó, Ludas, Régen, Erdőszentgyörgy, Dicsőszentmárton és Marosvásárhely rajonokból szerveződött. Sztálin (Brassó) tartomány túlnyomórészt magyarok lakta rajonokból állt (Udvarhely, Csík, Rákos, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely), kivételt képezett Sztálin rajon a Brassó körüli falvakkal.

1952. szeptember 27-én szovjet nyomásra² egy újabb közigazgatási átszervezéssel létrehozták a Magyar Autonóm Tartományt (MAT), amely Maros tartomány helyett létesült.³ Sztálin tartománytól átcsatolták a magyar lakosságú Csík, Udvarhely, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely rajonokat. A Felső-Maros völgyében lévő, többségében románlakta településekből létrehozták Hévíz rajont, a román többségű Dicsőszentmárton és Ludas rajont Sztálin, illetve Kolozs tartományhoz csatolták.

¹ 5/1950 sz. törvény *Buletinul Oficial* (a továbbiakban: BO) nr. 77/1950, 1950. szeptember 8.

² Lásd Bottoni 2008: 21–45.

³ 331/1952 sz. rendelet, BO nr. 50/1952, 1952. szeptember 27. Ludas rajont Kolozs tartományhoz csatolják, Dicsőszentmárton rajont Brassó tartományhoz. Más tartományoktól átcsatolják Csík, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Udvarhely rajonokat.

A következő közigazgatási átszervezés 1956. január 10-én történt, ekkor a MAT-on belül létrehozzák Székelykeresztúr rajont, emellett a belső rajonhatárokon is módosítottak.⁴ Ez az átrendezés szerencsés módon viszonylag kismértékű „külső” határmódosítást jelentett, ezért a tartományi szintű statisztikák folyamatosan használhatóak.

Az 1960. decemberi 27-i közigazgatási átrendezéssel⁵ Maros–Magyar Autonóm Tartományra (MMAT) nevezték át a tartományt, emellett nagyarányú területmódosulást is eszközöltek, aminek legfontosabb következménye a tartomány tömbmagyar jellegének megszűnése. Brassó tartományhoz csatolták Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely magyar lakosságú rajonokat, a MMAT-hoz csatolták a román többségű Ludas (Kolozs tartománytól) és Dicsőszentmárton (Brassó tartománytól) rajonokat.⁶

A fentiek ismeretében elsősorban az 1952–1960 közötti időszak adataira összpontosítunk, mivel itt tartományi szinten gyakorlatilag változatlan területtel/népességgel számolhatunk.

2) *A kommunista retorika.* A kommunista párt határozatainak, illetve a különféle pártokumentumoknak egyik közös jellemzője, hogy a párt irányvonalának, döntéseinek helyességét bizonygatják pár konkrét példa felmutatásával, majd „néhány” hiányosságról számolnak be, ugyancsak konkrét példákkal, végül következnek a helyzet orvoslására tett javaslatok. Ez a típusú megközelítésmód (statisztikai adatok nélkül) nem teszi lehetővé annak eldöntését, hogy egy általános vagy pedig egyedi állapottal állunk szemben, ezért az ilyen típusú dokumentumok sok esetben használhatatlanok.

3) *Statisztikák.* Általános a vélekedés, mely szerint a kommunizmus időszakából származó statisztikákat hamisították, emiatt azok használhatatlanok. A kutatás során használt eddigi statisztikákat ezért összehasonító módon próbáltuk vizsgálni, illetve lehetőség szerint az „alapszintű” (községi, illetve rajoni) statisztikákból állítottunk össze tartományi szintű adatokat. Eddigi tapasztalatunk szerint a rajoni kulák-névjegyzékeknél a visszamenőleges (az irat összeállításánál előbbi) adatoknál találtunk eltéréseket a községi, a névjegyzék összeállításakor közölt adatokhoz képest.

A kollektivizálási statisztikák esetében a rajoni vezetésnek konkrét adatokat kellett szolgáltatniuk az újonnan alakult mezőgazdasági egységről,⁷ ezek összesítéséből készült a tartományi statisztika. A mezőgazdasági egységek számában kicsi a valószínűsége a ferdtítésnek, a létszám- és földterület adatokat pedig szűrőpróbával lehetne ellenőrizni. A tartományi statisztikai adatokat lehetőségünk van országos adatokkal összehasonlítani, úgy tűnik, esetenként pontatlanságból származó kisebb eltérések vannak. Pár esetben erre az irattermelő intézmény hívta fel a figyelmet, és javította a hibás adatokat.

⁴ 12/1956 sz. rendelet, BO nr. 1/1956, 1956. január 10.

⁵ 3/1960 sz. törvény, BO nr. 27/1960, 1960. december 27.

⁶ Lásd Pándi – Bárdi 1997: 562–563.

⁷ Helység, megalakulás időpontja, tagok létszáma, földterület nagysága.

Néhányszor egyazon időpontban több, különböző adatot tartalmazó statisztikát találtunk, ezekben az esetekben feltüntettük mindegyiket, és az adatsorban (összehasonlítással) bemérhető a valószínűbb adat. Egy másik nehézség, hogy a statisztikák a mezőgazdasági társulások közé számították az állattenyésztési társulásokat is; ezek utólagos elkülönítésére nem volt lehetőségünk.

A statisztikai adatokat a folyamatok dinamikájának követésére használtuk, ha számszerű adataik kismértékben tévesek is, de egyes folyamatok lassulását vagy felgyorsulását így is jelzik.

TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FOLYAMATOK

A székelyföldi kollektivizálás összetett folyamat, a *vidéki társadalom*, a *tulajdonviszonyok* és a *gazdálkodás átalakításába* tagozódik. A folyamat jellemzői és főbb összetevői a következők.

A *vidéki társadalom átalakításának* célja a helyi gazdasági elit megszüntetése (nagygazda elit), és az egyház befolyásának csökkentése. Az átalakítás együtt járt a társadalmi béke felrúgásával, illetve a régi elit ellen indított harccal. Az új elit létrehozása az agrárproletariátus (nincstelen-, és szegényparasztok, kisiparosok) sorai- ból történt.

A régi elit megszüntetése többlépcsős folyamat, először kiszorították őket a különféle tisztségekből (falubíróaságból, a szövetkezetek vezetőségéből), majd felhalmozott tartalékaiktól a progresszív pénzátváltással és a kulákká minősítéssel járó megnövekedett gazdasági terhek révén fosztották meg őket. Sokuktól elvettek vagyonuk jelentős részét (házukat, istállóikat kollektív gazdaságnak), rákényszerítették őket földjeik átadására állami szervek részére (ti. így mentesülhettek a megnövekedett adóterhek megfizetése alól⁸). Gyermekük társadalmi felemelkedését megakadályozták azzal, hogy a felsőoktatási intézmények hallgatói közül kizárták, illetve nem engedték felvételizni őket.⁹

Az új elit kiépítése során a helyi közigazgatási- és gazdasági intézmények vezetőségét nincstelenekkel, szegényparasztokkal, illetve helyi kisiparosokkal töltötték be, akiket gyorstalpaló ideológiai-szakmai kurzusokon képeztek át; gyermekek továbbtanulását támogatták.

Ezen személyek többsége 1948-ig, a kommunista hatalomátvételig foglalkozásánál, illetve emberi kvalitásánál fogva a helyi közösség periferiáján helyezkedett el. (A falvak lakosainak túlnyomó többsége földműves volt, az általuk alkotott gazdátársadalomhoz képest a pár kézműves – varga, csizmadia, kovács, továbbá pásztor – számbeli kisebbségben volt. A szegényparasztok és nincstelenek szorgalmas munkával és kitartással gazdává válhattak. Aki a vidéki társadalomban semmire sem vitte, annak – általános megítélés szerint – restsége vagy

⁸ A folyamatról lásd Oláh 2008: 229–254.

⁹ Egy 1950 szeptemberében a székelyudvarhelyi tanítóképzőben lezajlott kizárásról lásd Máthé 2008: 78.

pazarlása volt az oka.) Ők a kedvező politikai konjunktúrát kihasználva lehetőséget kaptak a felemelkedésre.

A vidéki társadalom életének átalakításához hozzátartozott a hagyományos vidéki társadalmi és gazdasági szervezetek megszüntetése vagy átalakítása,¹⁰ illetve új társadalmi szervezetek létrehozása. Ezzel párhuzamosan igyekeztek a valláshoz kötődő ünnepek jelentőségét lecsökkenteni¹¹, és helyettük a kommunizmushoz kötődő ünnepek megünneplését elterjeszteni.

A vidék tulajdonviszonyai átalakításának egyik célja az állami földtulajdon megnövelése volt (nagykiterjedésű állami gazdaságok létrehozásával). Ennek érdekében az addigi legfejlettebb mezőgazdasági üzemeket, a nagybirtokokat a hatalom önmaga számára foglalta le. Állami gazdaságokká nevezték át őket, és a legjobb gépparkot igyekeztek biztosítani nekik. Az egyéni érdekelttség itt még kisebb fokú volt, mint a többi gazdálkodási egységnél, ennek megfelelően – legalábbis a kollektivizálás első időszakban – veszteségesek voltak. Létrehozásukkal valószínűleg az állami függés csökkentését célozták a nem állami tulajdonú mezőgazdasági termelő egységektől.

A tulajdonviszonyok egy másik irányú megváltoztatása a földbirtokok elvétele és közös (kollektív) tulajdonba való adása. A folyamat fokozatos volt. Előbb az 1945. évi földreform után megmaradt, 50 ha-nál nagyobb földbirtokokat vették el, 1948. március 2-án.¹² A nagygazda réteget kuláknak nyilvánították, és megemelt gazdasági terhekkel kényszerítették, hogy földjét átadja az államnak. Az állam „nagyvonalúan” jogi keretet teremtett az átadásokra: a 308/1953, 524/1955 és a 115/1959-es rendeletekkel lehetett „felajánlani” a földet az államnak, amely ezt követően döntött, hogy átveszi-e azt vagy sem.¹³ A kollektivizálás folyamán pedig – 1949–1952 között – a termőterületek döntő többsége közös vagy állami tulajdonba került.

A gazdálkodási rend átalakítása keretében tagosították a földterületeket, nagykiterjedésű mezőgazdasági üzemeket hoztak létre, és egyre nagyobb mértékben gépesítettek. Viszont az egyéni érdekelttség hiánya, az állami elvonási és árpolitika, valamint az erőszakos végrehajtás generálta általános ellenszenv miatt nem bontakozott ki az elképzelt korszerű mezőgazdaság.

A ROMÁNIAI KOLLEKTIVIZÁLÁS ESEMÉNYTÖRTÉNETE

A romániai kollektivizálás három nagy időszakra osztható, úgymint az 1949–1953; 1953–1958, 1959–1962 közötti évekre.

¹⁰ A gazdaköröket propagandagyűlésekké silányították.

¹¹ A keresztfához járást, húsvéti körmenetet az '50-es években betiltották.

¹² A végrehajtásra 1948. március elsejéről másodikára virradó éjszaka került sor. A volt tulajdonosokat családjukkal együtt kényszerlakhelyre szállították.

¹³ Az elbírálás lehetőségét valószínűleg a fokozatosság érdekében tartották fenn, ugyanis túl sok birtok átadása terméskiesést eredményezhetett volna.

A kollektivizálás első időszaka 1949. március 3–5-től, a Román Munkáspárt kollektivizálást meghirdető plenáris ülésétől számítható.¹⁴ Az első időszak négy szakaszra osztható.

Az első szakasz jellemzője, hogy viszonylag erőszakmentesen törekedtek a kollektív gazdaságok (a továbbiakban – a korabeli szóhasználatot követve: a kollektív) megalakítására, bizonyos gazdasági adottságok elérésére törekedve.¹⁵ Az óvatosság és a békés módszerek alkalmazása (és a gazdálkodók ellenállása) miatt azonban viszonylag kevés kollektív alakult, emiatt a kollektivizálásért felelős Ana Paukert egyre több kritika érte.¹⁶

1950-ben szovjet tanácsadókkal közösen kidolgozták Románia első öt éves fejlesztési tervét, amely alapján 1955-re Románia termőterületének 70 százalékát kollektív tulajdonúvá kívánták tenni. E cél csak úgy volt elérhető, ha már 1950-ben 1000 új kollektívet létesítenek. Ana Pauker ellenszegült a tömeges kollektivizálás tervének, tudva, hogy az, ilyen rövid időn belül, csak erőszak alkalmazásával érhető el.

A Központi Bizottság többi vezetőjének, elsősorban Gheorghe Gheorghiu Dej-nek így kapóra jött, hogy 1950. június közepén Ana Pauker egészségi okokból távozott az országból, és helyére Dej bizalmi emberét, a tömeges és felülről irányított kollektivizálást sürgető Alexandru Moghioroșt (Mogyorós Sándort) nevezték ki a Mezőgazdasági Bizottság élére. Ő 1950. június közepén¹⁷ egy bukaresti pártgyűlésen közölte, hogy szeptemberig országosan körülbelül 1000 új kollektív gazdaságot kell alakítani, és felszólította a megyei párttitkárokat ennek végrehajtására.

Ettől az időponttól új szakaszról beszélhetünk. A megyei párttitkárok ugyanis a gyors és tömeges kollektivizálás érdekében erőszakhoz folyamodtak. A cél a tervszámok elérése volt, bármilyen áron. A Rendőrség és a Securitate is bekapcsolódott a kollektivizálásba, megfélemlítve vagy rákényszerítve az embereket, hogy belépjenek a közös gazdaságba.¹⁸ A hatósági erőszak miatt az ország különböző vidékein ellenállási göcök alakultak ki.¹⁹ Nyár végére nyilvánvalóvá vált az erőszakos kollektivizálás tarthatatlansága, ezért a kollektivizálást ősszel leállították.²⁰

A harmadik szakaszban az erőszakos kollektivizálás nyomán keletkezett problémákat próbálták megoldani, illetve a kollektíveket megszilárdítani. Ana Pauker

¹⁴ Az RMP KV 1949. március 3–5-i plenáris ülésének határozata a párt feladatairól a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségének megerősítéséért és a mezőgazdaság szocialista átalakításáért folytatott harcban. 1949.

¹⁵ Csak akkor engedélyezték a felavatását, hogyha teljesítette az előírt gazdasági követelményeket (elegendő és jó minőségű földterülettel, valamint elégséges munkaerővel rendelkezett).

¹⁶ Levy 2002: 78–110.

¹⁷ 1950. június 15-én (Levy 2002: 88.).

¹⁸ Így körülbelül 30.000 embert íratnak be 1950 nyarán és őszén a kollektív gazdaságokba. (Levy 2002: 90.).

¹⁹ Levy 2002: 89–91. és Cătănuș – Roske 2000: 23; Dobrinicu 2002: 282–318.

²⁰ A szakasz záró időpontja 1950. szeptember 1. (ekkor ért véget a kollektivizálásra vonatkozó két hónapos terv), vagy október 10–11. (ekkor volt az RMP KB titkárságának kollektivizálással foglalkozó ülése). Cătănuș – Roske 2000: 28, 181–191.

visszatérte után, 1950 őszén leállította a kollektivizálást,²¹ és igyekezett megszüntetni a törvénytelenégeket.²² 1952 tavaszáig főleg a felmerült problémák rendezésére összpontosítottak, emiatt csak kevés új kollektív gazdaságot alakítottak.

Az irányváltást a nyilvánosság számára a különböző párthatározatok jelezték, ezek közül az RMP KB 1951. szeptember 18-i határozata elismerte, hogy erőszakos módszereket alkalmaztak a kollektivizálás folyamán („különösen a volt Háromszék, Kis-Küküllő, Fehér, Vilcea, Argeş megyékben”).²³ A határozat egész sor hiányosságról számolt be a kollektív gazdaságok működésében (a munkaszervezés, jövedelemelosztás, építkezések, pénzgazdálkodás, belső működés területén).²⁴ A hibák egyik okának azt tartották, hogy a tartományi- és rajoni párt-szervek minél több kollektív megalakítását tűzték ki célul, de megalakulásuk után nem foglalkoztak többé velük.²⁵ A határozat javasolta, hogy létesítsenek TOZ-típusú mezőgazdasági társulásokat, amelyekben a földterület és a mezőgazdasági eszközök egyéni tulajdonban maradnak, de a földeket tagosítják és közösen művelik. A társulások nem oszlanak fel az év végén, és a nem titkolt céljuk, hogy a tagságukat meggyőzzék a közösen végzett munka előnyéről, és ezután kollektív gazdaságokká alakuljanak.

Ana Pauker intézkedései miatt a romániai kollektivizálás annyira lelassult, hogy 1952 elején az összes kelet-európai kommunista állam közül Romániában volt a legkisebb a kollektívek tulajdonában levő föld mennyisége.²⁶

A pártvezetésen belüli harcban Ana Pauker fokozatosan teret vesztett Gheorghe Gheorghiu Dej-zsel szemben. Ana Pauker kizárása a pártból (a KB 1952. május 27–29-i ülésén) a kollektivizálásban is új szakasz kezdetét jelentette.²⁷ A kollektivizálásban, bár már nem az 1950 nyarán tapasztalt mértékben, de visszatért az erőszak alkalmazása.

Sztálin halálát követően az új szovjet vezetés az erőforrások nagyobb részét csoportosította át a fogyasztási cikkek előállítására, és a gazdálkodókkal kapcsolatos politika is enyhült. A moszkvai irányváltására reagálva Romániában az RMP KB 1953. augusztus 19–20-i ülésén hozott határozattal jelentették be az új gazdaságpolitikai fordulatot. A mezőgazdasági politikát tekintve a határozat –

²¹ 1950-ben összesen 917 kollektívet alakítottak. A kollektivizálást csak a következő év tavaszán kezdték újra.

²² Leállította a pereket azon tagok ellen, akiket azért idéztek bíróságra, mert nem adták be állataikat vagy mezőgazdasági felszerelésüket a kollektív gazdaságba, és engedélyezte, hogy kiléphessenek azok a földművelők, akik nem akartak tagok maradni.

²³ *Scântea* 1951. szeptember 18. (2146 sz.), 1–2.

²⁴ Nem tartják be az alapszabályzatot, nincsenek állandó tagokból álló brigádok; a termelőeszközöket nem adták át véglegesen a brigádoknak, amelyek így nem érdekeltek az eszközök karbantartásában; nem vezetnek pontosan a ledolgozott munkaidőt, így a jövedelmet egyenlően osztják el, ami nem jutalmazza a jó minőségű munkát; nem építenek melléképületeket: gépszíneket, istállókat, raktárakat; a felvett állami kölcsönöket nem a rendeltetés szerint használták fel; csak pár ember hoz döntéseket, a közgyűlés mellőzésével.

²⁵ A határozat nevesítette Kolozs, Maros, Galați, Argeş tartományt.

²⁶ Levy 2002: 93.

²⁷ Levy 2002: 97.

áttételesen – elismerte, hogy túlzottan nagy beszolgáltatási kötelezettségeket róttak ki, a szerződéses felvásárlási árak túlzottan alacsonyak voltak, és irreális vetésterveket állapítottak meg.²⁸ A kollektívek tekintetében elismerték, hogy azok nem kaptak elégséges támogatást, illetve hogy működési hiányosságai vannak,²⁹ emiatt kis terméseredményeket értek el. A határozat hatására jelentősen lelassult a kollektivizálás folyamata.³⁰

A kollektivizálás második időszaka a fentebb említett párthatározattól az RMP II. kongresszusáig (1955. december 23–28.) tartott. Az időszak jellemzője a lassú kollektivizálás: két év alatt az országban csupán 155 új kollektívet létesítettek.³¹ Ebben az időszakban erőszakos módszerek alkalmazásáról sincsenek adataink.

A romániai kollektivizálás harmadik – utolsó – szakasza az RMP II. kongresszusával kezdődött. A kongresszus egyik célja az 1956–1960. évi, második ötéves terv irányelveinek kidolgozása volt. Az 1955. december 23–28-án tartott kongresszuson a szovjet irányváltást követve egy újabb gazdaságpolitikai fordulatról döntöttek.

A mezőgazdaság tekintetében megállapították, hogy az nem növekszik a feltételeknek megfelelően, ennek okát a falusi kisárutermelés túlsúlyában és a mezőgazdaság szocialista szektorának alacsony növekedésében látták, amely az egész gazdaság fejlődését fékezi.³² Ezért tervbe vették, hogy 1960-ig a mezőgazdasági termelés kb. 60–70%-át a mezőgazdaság szocialista egységei adják (állami gazdaságok, kollektív- és társas gazdaságok), ami ezek számának növelését jelentette, vagyis újabb nagyarányú kollektivizálást. Az új kollektívek, és mezőgazdasági társulások megalakítása mellett a régieket is fejleszteni kellett, és támogatni új, egyszerű mezőgazdasági társulási formák létrejöttét.³³ A kitérőt célok az addigi kollektivizálási politika felgyorsításával voltak elérhetőek.³⁴

A Galac tartományban történt „kísérleti” kollektivizálást követően az RMP KB 1956. július 16–17-i plenáris ülésén hirdették meg az országos kollektivizálás újbóli beindítását.³⁵ (Az ülésen áttekintették a kollektivizálás helyzetét és megállapították, hogy a II. pártkongresszus óta – 1955 decembere – nagy előrelépés történt e tekintetben, és ostromozták azokat a párt- és állami szervezeteket, amelyek nem fejtették ki a kellő aktivitást a mezőgazdaság átalakításában.)³⁶ Javasolták egy

²⁸ Hotărârea plenarei lărgite a CC al PMR din 19–20 august 1953. Cătănuș – Roske 2005: 131–140.

²⁹ Kevés építőanyagot kaptak, nem vezetnek pontosan a munkanapegységeket, dézsmálják a közvagyonot.

³⁰ Cătănuș – Roske 2000: 32.

³¹ Az országban 1953 végén 1997 kollektív működött, 1955 végén 2152. Dezvoltarea agriculturii RPR. Culegere de date statistice 1965: 46.

³² A Román Munkáspárt II. Kongresszusa. 1956: 103.

³³ A Román Munkáspárt II. Kongresszusa. 1956: 559.

³⁴ Cătănuș – Roske 2005: 19.

³⁵ Oprea 2005: 97.

³⁶ Közlésük szerint 1955 decemberétől 1956 június végéig a kollektívek és mezőgazdasági társulások száma 6 325-ről 9 436-ra nőtt, és 195 240 parasztcsalád lépett be ezekbe az egységekbe,

új típusú mezőgazdasági szervezet, a járadékos mezőgazdasági termelő szövetkezetek létrehozását.³⁷ Ezekben a jövedelem az elvégzett munka (75%) és a gazdaságba bevitt földterület nagysága (25%) szerint oszlott meg.

Az 1956 őszi magyarországi események a kollektivizálás újbóli visszafogását eredményezték, de már az év végi, 1956. december 27–29-i plenáris ülésen a kollektivizálás további folytatásáról döntöttek.³⁸

Ekkor módosították a mezőgazdasági politikát: a beszolgáltatási rendszert felváltották a szerződéses felvásárlási rendszerrel, ennek lebonyolítására a szövetkezeteket és az állami kereskedelmi szervezeteket jelölték ki.³⁹ Könnyítették a mezőgazdasági termékek szabad forgalmát is. A kollektivizálás tekintetében a meglévő kollektívek és társulások megerősítésére fordítottak figyelmet, illetve azok létszámának növelésére.⁴⁰

Az intézkedések eredményeképpen 1956–1958-ban 876 kollektívet és járadékos mezőgazdasági termelő szövetkezetet, és 4 618 mezőgazdasági társulást alakítottak.⁴¹

Az RMP KB 1958. november 26–28-i plenáris ülésén Gheorgiu-Dej ismertette a kollektivizálás eddigi eredményeit,⁴² majd a kollektivizálás továbbfolytatását, az állami gazdaságok és a kollektívek gépesítési fokának növelését tűzte ki célul.⁴³

1960. június 20–25-én, az RMP III. kongresszusán, Gheorgiu-Dej ismertette az ötéves (1956–1960) terv eredményeit.⁴⁴ A mezőgazdaság terén úgy értékelte, hogy a mezőgazdaságban a terület és árutermelés szempontjából már 1959 végén túlsúlyba került a szocialista szektor. Szavai szerint „nagy vonalakban befejeztük a mezőgazdaság szövetkezetesítését”, így állásfoglalása után várható volt, hogy a fő hangsúly a mezőgazdasági társulások kollektívekké alakítására tevődik. Dej még arra is kitért, hogy „[a]z utóbbi években [...] a kis kollektív gazdaságok nagyobb gazdaságokba egyesülnek”, várható volt tehát az összevonások folytatása is.

ami az addigi létszámhoz képest 51%-os növekedés volt. 1955-ben a szocialista szektor a mezőgazdasági árukészlet 24%-át állította elő. (Roske – Abraham – Dan 2007: 449–457.).

³⁷ Rezoluția ședinței plenare a CC al PMR din 16–17 iulie 1956. [A RMP KB 1956. július 16–17-i plenáris ülésének határozata] (Roske – Abraham – Cătănuș 2007: 449–457.).

³⁸ Lásd Dej beszédét az RMP 1956. december 27–29-i plenáris ülésén. (Oprea 2005: 98.).

³⁹ A döntés a Beszolgáltatási Minisztérium súlyának csökkentését jelentette, amit 1957. január 30-án alacsonyabb rangúvá szerveztek át.

⁴⁰ Az RMP KV 1956 december 27–29-i plenáris ülésének határozata. *Előre* 1957. január 8., 1–2.

⁴¹ *Dezvoltarea agriculturii RPR*. 1965: 46.

⁴² 1958. novemberéig 15 728 kollektív gazdaság, mezőgazdasági társulás és mezőgazdasági termelő szövetkezet alakult, több mint 1 760 000 család részvételével, és a szocialista szektor a mezőgazdasági földterületek több mint 55%-át birtokolta.

⁴³ Expunerea făcută de tovarășul Gh-Gheorghiu Dej la ședința plenară a CC al PMR din 26–28 noiembrie 1958. *Știința*, 1958. december 2. 1–4.

⁴⁴ A mezőgazdaság szocialista szektora az ország szántóterületének 81%-ár foglalja el, felszámolták a kulákságot. *Előre* 1960. június 21. (3932. sz.) 2–4.

Az RMP KB 1961. június 30. – július 1-i plenáris ülésén szintén akollektivizálás továbbfolytatásáról döntöttek.⁴⁵ Gheorgiu-Dej ismét beszámolt a kollektivizálás eredményeiről.⁴⁶ Értékelése szerint a III. pártkongresszus óta tömegessé vált a mezőgazdasági társulások kollektív gazdaságokká alakulása is, így domináns formává váltak a kollektív gazdaságok (amelyek a mezőgazdasági szövetkezetek szántóföld-területének 68%-át birtokolták).

Dej áttekintése szerint ekkor az ország mezőgazdasági termőterületének majdnem teljes egésze a szocialista szektorban van, és a hátralévő időszak fő feladata a mezőgazdasági társulások kollektívekké alakítása.⁴⁷ Erre alapozva Dej kijelentette, lehetséges a kollektivizálás befejezése a kitűzött év, 1965 előtt.

Jelentése végén Dej kijelölte a követendő célokat: a kollektivizálás felgyorsítását és a kis területtel rendelkező kollektív gazdaságok egyesítését.⁴⁸

Valószínűleg a román pártdelegáció 1961. július 31. – augusztus 12. közötti szovjetunióbeli útjával hozható kapcsolatba a kollektivizálás erőszakos formáinak a gyakoribbá válása az ezt követő szakaszban.⁴⁹

A kollektivizálás – szimbolikus – befejezése a Nagy Nemzetgyűlés 1962. április 27-i, ünnepi nagygyűlésén történt.⁵⁰

MODELLEK

Kollektív gazdaság. A kollektív jellemzőit az alapszabályzatokon és azok módosításán keresztül közelítjük meg.

Az RMP 1949. március 3–5-i plenáris ülésének határozatában körvonalazták a leendő kollektívek minta-alapszabályzatának főbb elemeit: csak szegény- és középparasztok vehetők fel a gazdaságokba, kulákok nem; a tagok földterülete és főbb munkaeszközeik közös tulajdonúvá válnak, de megtarthatnak egy kis

⁴⁵ Oprea 2005: 105.

⁴⁶ Ezek szerint 1961. június 1-én a szocialista mezőgazdasági egységek az ország mezőgazdasági területének 83,1%-át foglalták magukba, (és a szántóterületek 85,3%-át), a földművelő családok 84,2%-a tagja valamely szocialista egységnek. (Gheorghiu-Dej 1961.)

⁴⁷ Dej szerint ekkor az ország mezőgazdasági termőterülete 9 820 000 ha. Ha ezekből leszámítják az állami mezőgazdasági egységek használatában lévő földterületeket, 8 100 000 ha maradt, ebből 4,5 millió volt kollektív gazdaságok vagy társasok tulajdonában. A fennmaradó területből 600 000 ha hegyvidéki terület nem alkalmas a kollektivizálásra, tehát mintegy 3 millió ha területet kellett még kollektivizálni, amelyet majdnem teljesen mezőgazdasági társulások műveltek.

⁴⁸ Az optimális nagyságot síkvidéken (főleg gabonatermesztés) 1500–2500 ha, dombvidéken 1000–1500 ha, és a zöldség- és gyümölcsstermelő gazdaságok esetében 500–1000 ha-ban határozta meg.

⁴⁹ Ugyanis itt számonkérték a romániai kollektivizálás lassúságát, ez pedig eredményezhette – a felgyorsítás érdekében – az erőszakos módszerek előtérbe helyezését. (Oprea 2005: 106.)

⁵⁰ Itt Dej bejelentette, hogy az ország termőterületének 93,4%-át (a szántóterületek 96%-át) a szocialista szektor birtokolja, és a kollektíveknek 3 201 000 földműves család a tagja. (Gheorghiu-Dej 1962: 5.)

földdarabot a család szükségletére, bizonyos számú háziállatot, és a saját területük megműveléséhez szükséges mezőgazdasági eszközöket.⁵¹

Az ülés határozata alapján 1949-ben megalkották a kollektívek minta-alapszabályzatát.⁵² Eszerint „kulákok, spekulánsok, kizsákmányolók” nem vehetők fel a kollektív gazdaságokba. A kollektív-tagok 25–50 ár területet kaphattak saját használatra, és saját gazdaságukban megtarthattak bizonyos számú háziállatot.⁵³

A kollektív-tagok földjét egy tagba kellett egyesíteni, és az egyéni gazdálkodóknak ugyanolyan nagyságú, hasonló minőségű területet kellett adni, lehetőleg ugyanolyan távolságra, mint a tagosított földterület.

A kollektívet 5–7 tagú vezetőtanács irányította, őket egy évre választotta a közgyűlés. Ugyancsak a közgyűlés választotta a 3 tagú ellenőrző bizottságot, amelynek beiktatását a rajoni Néptanács VB-a is jóvá kellett hagyja. Az ellenőrző bizottság a vezetőtanács intézkedéseit felügyelte, és háromhavonta legalább egyszer ellenőrzést kellett végezzen.

A kollektív-tagok 60–80 fős brigádokat alkottak (egy brigádos vezetésével), ezek (a végzett munka szerint) lehettek mezei-, zöldséges-, állattenyésztési- stb. brigádok. Lehetőleg egymást jól ismerő emberekből (szomszédokból, rokonokból, családokból) kellett a brigádot összeállítani. Minden brigádnak földeket osztottak ki, amelyet vetésforgóban műveltek, és a megdolgozáshoz megkapták a megműveléshez szükséges mezőgazdasági eszközöket és igásállatokat is. A brigádokat feloszthatták 8–10 személyes munkacsoportokra.

A kollektívekben csak a tagok dolgozhattak, csak különleges esetekben vehettek igénybe külső munkaerőt, vagy bizonyos szakképesítésűeket (agronómusok, kőművesek, asztalosok, stb.). A gazdaságok adminisztratív személyzete pénztárosból, raktárosból és egy számvevőből (socotitor) állt. Minden év elején termelési tervet állítottak össze, hol, miből, mennyit fog termelni a gazdaság.

Minden munkafázist meghatároztak munkanormákban (az a mennyiségű munka, amit egy munkanap alatt egy munkás elvégez). A kiszámítást a vezetőtanács végezte, a Mezőgazdasági Minisztérium ajánlása szerint. A normákat átszámították munkanap-egységekre, és ezek arányában osztották ki a termést és a pénzjövedelmet a tagoknak. A pénzjövedelem max. 5%-ig fizethettek külső személyeket, és 10–15%-ot az állóalapba utaltak.

Évközben a tagok pénzbeli előleget kaphattak, de csak max. 50%-át a teljes évi illetményüknek. Terményelőleget a cséplés megkezdése után kaphattak, de nem többet, mint a kicséplelt gabona 15%-át.

Rendkívül fontos előírás volt az, hogy a kollektív tagjai az alapítás után 3 évvel kiléphettek a közös gazdaságból.

⁵¹ *Az RMP KV 1949. március 3–5-i plenáris ülésének határozata.* 1949: 25.

⁵² Statutul model al gospodăriei agricole colective [A kollektív gazdaságok minta-alapszabályzata]. 1950.

⁵³ Egy tehenet vagy bivalyt, két borjút, egy malacos kocát, összesen 10 juhot és kecskét, korlátlan számú háziszárnyast és nyulat, 15 méhkaptárt.

A kollektívek élmunkásainak 1953. május 21–23. között tartott kongresszusán egy új kollektív gazdaság minta-alapszabályzatot szavaztak meg, ez az előzőnél kimunkáltabb volt.⁵⁴ Kisebbségre lett a család használatában maradó földterület (20–30 ár), tartalékalapokat létesítettek a gyengébb termésű évekre (2%-a pénzjövödelmeknek), szigorították a pénzfelhasználás feltételeit, maximálták az ügyvezetés költségeit (5%), segélyalapot létesítettek (a termés és jövedelem 2%-a), az állóalap-részesedése nem változott.

A tagság érdekeltségét hivatott növelni az az előírás, mely szerint ha egy brigád a tervezett termésnél nagyobb terméseredményt ér el, jövedelemelosztáskor a tagjai plusz munkanapegységeket (és jövedelmet) kaphattak, annyi százalékban, amennyivel túlhaladták a termést. A tervezett termésnél kevesebbet nyújtó brigádok esetében 10%-ig terjedő munkanapegység-levonást rendelhettek el.

Az RMP KV 1956. július 16–17-i plenáris ülésének határozatában ajánlásokat fogalmaztak meg a kollektívek alapszabályzatának módosítására.⁵⁵ Ajánlották egy havonkénti, de legalább negyedévenkénti pénzbeli előleg bevezetését, mellékgazdaságok létesítését (zöldségeskertek, szárnyas-, sertés-, tejgazdaságok) azért, hogy a kollektív egész évben eladható termékeket állítson elő. Emellett ajánlották a segélyalap felemelését 2-ről 4%-ra. De a legnagyobb változás a tagfelvételt érinti: ajánlották az állammal szemben „lojális” magatartású kulákok felvételét a kollektívekbe.

1966. március 7–9-én ismét egy új minta-alapszabályzatot fogadtak el.⁵⁶ Ekkora már a kollektíveket mezőgazdasági termelő szövetkezetekké nevezték át. Eszerint a mezőgazdasági termelő szövetkezeti családok maximum 30 ár földterületet kaphattak használatra, és csak abban az esetben, ha teljesítették a gazdaságban az előírt minimális munkanap-egységet (80 munkanap-egység).

A mezőgazdasági termelő szövetkezet kiszélesíthette tevékenységét (építkezési, eszköz-javítási, terményértékesítési tevékenységekkel). A jövedelemelosztás terén egy bizonyos határig arányosabbá tették a tervtúlteljesítés után járó pluszjövödelmet (a munkások a munkaterv túlteljesítésének százalékarányában kaptak nagyobb részesedést, de szalmásgabona esetében max. 15%-ig, más növényeknél max. 60%-ig).

A következő, 1977. október 4-én kihirdetett új mezőgazdasági termelő szövetkezet alapszabályzat lecsökkentette az ezekben tag családok egyéni parcelláját: 15 árban szabta meg annak nagyságát, természetesen az előírt munkanapegységek ledolgozásához kötve annak kiutalását.⁵⁷ Jelentős az a korlátozás is, mely szerint annak a mezőgazdasági termelő szövetkezeti tagnak, akinek két lakóház volt a tulajdonában, egyiktől meg kellett válnia.

⁵⁴ 1650 sz. MTH, BO 39/1953, 1953. június 18.

⁵⁵ Rezoluția ședinței plenare a CC al PMR din 16–17 iulie 1956. [A RMP KV 1956. július 16–17-i plenáris ülésének határozata]. (Roske – Abraham – Cătănuș 2007: 449–457.)

⁵⁶ Statutul Cooperativelor Agricole de Producție [A mezőgazdasági termelő szövetkezetek alapszabályzata]. 1966.

⁵⁷ 346 sz. rendelet, BO nr. 105/1977, 1977. október 4.

A jövedelemelosztásnál a legelterjedtebb bérezési módszer az ún. „globális akkord” (acord global) volt. Ennek lényege, hogy a bérezést – elvileg – a termeléshez kötötték. A bérezés lehetett a termésmennyiséghez fix árral kötött, tervtúlteljesítés esetén vagy arányos többletbérezést, vagy termésmennyiséget adtak. Emellett létezett munkanorma szerinti, munkaidő szerinti, és jövedelemarányos bérezés is.

1983. március 28-án egy újabb mezőgazdasági termelő szövetkezet alapszabályzatot közöltek.⁵⁸ A fölös munkaerővel rendelkező mezőgazdasági termelő szövetkezetek munkás-csoportokat kellett alakítsanak, amelyeket alkalmi munkákra kellett elszerződtetni állami gazdaságokhoz, építkezésekhez, erdőkitermeléshez stb.

Egy másik újdonság, hogy a mezőgazdasági termelő szövetkezet elszórt, nem tagosítható területeit 3–5 éves időtartamra kiutalhatták a tagoknak, akik a termés 50%-ig terjedő részesedést kaptak a megműveléséért.

Látható, hogy a kollektív/mezőgazdasági termelő szövetkezet alapszabály-módosítások a családi használatra kiutalt terület nagyságát érintették, amelynek maximális nagysága 50 árról (1949) lecsökkent 20–30 árra (1953, 1966), majd 15 árra (1977, 1983). Emellett ez a háztáji terület nyomásgyakorlási eszközzé vált a kollektívvel/mezőgazdasági termelő szövetkezettel szembeni kötelezettségek teljesítésének kikényszerítésére.

Munkaszervezés szempontjából brigádok, és (azokon belül) munkacsoportok léteztek. 1977-től alapszabályzatban is szabályozzák egy kisebb munkaegység, a család-csoportok (grupe de familii) létét.

A jövedelemelosztás központilag szabályozott munkanormák szerint történt, amelyeket munkanapegységekre számítottak át. Ez a rendszer a mennyiségi szemléletet helyezte előtérbe a minőségi rovására. 1953-tól kedve igyekeztek a jövedelemelosztásnál ösztönzőket bevonni, így tervtúlteljesítésért pluszjövedelem járt. Ez a tendencia minden alapszabály-módosításkor erősebbé vált, és az 1977-ben bevezetett „globális akkord” elvileg összekötötte a kettőt, de az (államilag) garantált minimálbér negatív terméseredmények esetén megakadályozhatta a túlzott jövedelemkiesést.

A jövedelem kifizetésének módja is rugalmasabbá vált: míg a kollektivizálás első éveiben csupán évente egyszer, (előlegosztással kétszer) volt kifizetés, pár éven belül bevezették a negyedévenkénti, majd havonkénti jövedelemelosztást.

A KOLLEKTÍV GAZDASÁGOK MŰKÖDÉSE

A kollektívek (majd mezőgazdasági termelő szövetkezetek) működéséről még nem születtek átfogó tanulmányok, alábbiakban csupán egy ehhez kapcsolódó jelentést, illetve egy visszaemlékezés alapján megragadható jellemvonást közlünk.

⁵⁸ 1983 sz. Államtanácsi Határozat, BO nr. 93/1983, 1983. március 28.

Rendelkezésünkre áll a MAT-beli 1956. évi kollektivizálás kiértékelése, amely igen érdekes adatokat tartalmaz azok működéséről.⁵⁹ Az évben 714 új család lépett be a kollektívokba, de ugyanakkor kizárás vagy kilépés miatt 229 családdal csökkent azok létszáma.

A tartományban egy kollektívra átlagosan 399 ha terület jutott, minden családra átlagosan 4,14 ha. A jelentés szerint a MAT-ban a 101–300 ha közötti alapterületű, 51–100 családdal rendelkező kollektívok alkották a gazdaságok többségét.

A munkaképes tagság több mint 20%-a nem vett részt a munkákban,⁶⁰ ezek túlnyomó része más – jobban fizető – munkahelyen helyezkedett el.⁶¹ Emiatt a rendelkezésre álló munkaerő a csúcsidőszakokban (nyári betakarítás) nem volt elégséges, ezért vagy külső munkaerőt alkalmaztak (pénzbeli vagy terménybeli fizetségért), ami megnövelte a költségeket, vagy a tagság a megszabottnál többet dolgozott.⁶² Néhány kollektívban pedig a tagság nyomására – szabályellenesen – munkanapegység helyett minden learatott hektár után osztottak termést.

A munka minőségének javításáért egyes kollektívokban a kapásnövényeket táblákba osztva munkacsoportoknak, családoknak vagy egyes személyeknek osztották ki művelésre. A módszer eredményei vegyesek voltak, mert volt, ahol valóban lelkiismeretesebb munkát végeztek a tagok, máshol viszont a terület saktáblához hasonlított, ugyanis az alaposan megkapált négyzet alakú parcellák váltakoztak a lustább tagok elburjánosodott területeivel. Más kollektívok – látva a helyzetet – azzal dolgoztatták meg a területet, aki éppen akadt, ismét mások kitarítottak az eredeti elképzelés mellett, és minden tag arról a földről kapott termést, amelyet ő dolgozott meg – ez természetesen a gyengébben dolgozó tagok visszatetszését eredményezte. A tartományi szervezők emiatt úgy ítélték meg, hogy a módszer nem terjeszthető el széles körben, csak egyedi esetekben alkalmazható.

A jelentés szerint egyes kollektívok az egyéni gazdálkodóknál kisebb terméseredményeket értek el a munkaerőhiány, és a kevés állatállomány miatti trágyahiány okán. A szövetkezetek munkáját az is nehezítette, hogy a gép- és traktorállományok (GTÁ) sok esetben gyatra munkát végeztek, a traktoristák pedig fenyegetőzéshez folyamodtak, hogy a kollektív átvegye tőlük az elvégzett munkát.

Rendkívül érdekesek a jelentés jövedelem-elosztással kapcsolatos megállapításai. Eszerint a gabonatermés több mint háromnegyedét helyben tartották: 54%-át bérként a tagoknak fizettek ki, 25%-ot különféle címekkel a kollektív

⁵⁹ Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș (Országos Levéltár Maros Megyei Igazgatósága, a továbbiakban: ANDJ Mureș) fond Comitetul Regional Mureș al PCR (a Román Kommunista Párt Maros Tartományi Bizottsága, a továbbiakban: CRM-PCR) dosar (a továbbiakban: d) 138/1957 f. 18–37.

⁶⁰ 1956-ban a munkaképes 23 705 tagból 18.621 vett részt a munkában (78,6%). ANDJ Mureș SP-RMAM d. 138/1957 f. 21.

⁶¹ Ez egy többéves emelkedő tendenciába illeszkedett, mert az előző évi 4 038 kollektivistával szemben 1956-ban már 4 690 kollektív-tag keresett más munkahelyet.

⁶² A MAT-beli kollektív alapszabályzata szerint a férfiak 120, a nők 80 munkanapegységet kellett évente teljesíteniük. ANDJ Mureș SP-RMAM d. 138/1957 f. 22.

céljaira használták. A kötelező beszolgáltatás és a GTÁ-nak járó munkadíj 20% volt, az állami szervezeteknek csak 0,42%-ot adtak el a gabonatermésből.

Az állatállomány tekintetében 1954–1956 között enyhe csökkenésről számol be a jelentés, ennek oka a szűkös takarmányozási lehetőség,⁶³ illetve az, hogy egyre inkább elterjedt a tehergépkocsi mint szállítóeszköz.

A kollektívek több juhval rendelkeztek (17 605), mint a tagok (22 346), ellenben azok magángazdaságaiban négyszer annyi tehén volt (8 970), mint a közös gazdaságokban (2 183). A jelentés szerint a kollektívek tehenei átlagosan 1 023 liter tejet adtak évenként (napi átlag mindössze 2,8 liter !), a juhok 34 litert, és 2,210 kg gyapjút.⁶⁴

A tartomány kollektív gazdaságaiban 110 kovácsműhely, és 100 keresek-asztalos műhely volt; ezek jobbára csak a kollektívek igényeit egészítették ki. Két városi kollektív – külső szolgáltató munkát folytató – műhelye jelentős jövedelmet hozott, két másikban téglát és cserepet állítottak elő.

A kollektívek pénzüjvedelemét az 1955-ös és 1956-os évre is vizsgálták. A legnagyobb pénzüsszeget a növénytermesztés hozta (55–52%), az állattenyésztés részesedése 29% volt, a kiegészítő ágazatok (kovácsműhely stb.) 4%-ot jelentett. Jelentősen nőtt a nem ismert „más jövedelmek” pénzübevétele (10-ről 14%-ra). A jelentés megállapításai szerint a legnagyobb jövedelmei a jól fejlett, ipari központok melletti kollektíveknek voltak.

„Személyi hiányosságok” is előfordultak, egyes kollektív-elnökök közgyűlési jóváhagyás nélkül költöttek beruházásokra, mások pénzükölcsönöket adtak egyes tagoknak, vagy a pénzütárossal együtt loptak.

A kollektívizálás befejezése után az elvonás mértéke növekedett (a kollektívizálás időszakában a kollektívek vonzóak kellett legyenek, ezért az elvonás mértéke kisebb volt), emiatt (is) állandósult a munkaerő-elvándorlás a jobban fizető városi munkahelyekre. Természetesen csökkent a helyben rendelkezésre álló munkaerő minősége is.

Ugyancsak állandósult a lopás a mezőgazdasági termelő szervezetekből, ennek egész sor technikája alakult ki a csizmaszárba hazavitt búzán keresztül a szalma alá rejtett termékkel teli zsákoktól a szekérdereknyi, utánfutónyi rakományokig.

Érvényesült egy fentről lefele ható nyomás, amely végül is a statisztikák torzulásához vezetett: akárcsak a beszolgáltatásoknál, a terméseredményeknél is egy országos tervszámot dolgoztak ki, amit aztán mezőgazdasági termelő szervezetek szintjéig leosztottak. Mivel a rendszer az „állandó fejlődés” és „állandó növekedés” tévtanában gondolkodott, ezért az elvárt terméseredmények is folyamatosan nőttek. A mezőgazdasági termelő szervezetektől termésbecslést kértek, és ha az az elvárt terméseredmény alatt volt, újabb termésbecslésre utasítottak, és ezt addig ismételtették, amíg a szervezet elfogadta a kitűzött termésered-

⁶³ Egyes esetekben takarmányt kellett vásárolni.

⁶⁴ A kép természetesen árnyalt, nagyok voltak a kollektívok közötti különbségek, volt, ahol csak 601–800 liter volt a tejhozam, míg öt kollektívban 2 000 liter fölött.

ményt.⁶⁵ A mezőgazdasági termelő szövetkezetek részéről eddig két kezelési technika ismert erre a helyzetre: egyik esetben a szövetkezet „eltitkolt” (nyilvántartásban nem szereplő) tartalék földterülettel rendelkezett, és ennek pluszterméséből érte el a megkívánt terméseredményt. A másik esetben különféle objektív terméscsökkenő tényezők (fagykár, nagy esőzések, szárazság) túlbecsülésével (esetleg az ellenőrök, helyszínelők lefizetésével) a várható terméseredményt fokozatosan – a reális termés mértékéig – csökkentették.

Mezőgazdasági társulás/társas gazdaság. 1945 után többféle, mezőgazdasági tevékenységet folytató társulás jött létre, ezek megszervezését az állam támogatta, mivel a kollektívákba szervezés egyik átmeneti lépcsőfokának tekintette őket. Így szabályozták az állattenyésztési társulások,⁶⁶ földműves szövetkezetek,⁶⁷ géphasználati szövetkezetek létrehozását. Ezen társulási formák közül a mezőgazdasági társulások váltak a legelterjedtebbekké.

Az RMP KV 1951. szeptember 18-i határozatában hirdették meg a TOZ típusú mezőgazdasági társulások létrehozását.⁶⁸ (Később ezeket mezőgazdasági társulásokként, majd társas gazdaságokként emlegették.)

1952. január 25-én közölték ennek a társulásnak a minta-alapszabályzatát.⁶⁹ A legnagyobb eltérés a kollektívákhoz képest az, hogy a termőterület és a műveléséhez szükséges mezőgazdasági eszközök és igásállatok magántulajdonban maradtak. Ugyancsak fontos kitétel, hogy be lehetett állni a földterület csak egy részével is. A tagok földterületeit tagosították, a legfontosabb munkálatokat közösen végezték, a termést a tulajdonosok földterületeinek arányában osztották szét. Munkaterv és termelési terv alapján művelték a földet, és a társulás nem oszlott fel mezőgazdasági év végén. Lehetőség volt közös (osztatlan) alap létrehozására is.

Tagok csak földterülettel rendelkező gazdálkodók lehettek, „kulákok, spekulánsok, kizsákmányolók”, valamint polgári jogukat elvesztett személyek nem. A társulás – alapszabályzatban is kimondott – célja a kollektívává való átalakulás volt, a döntéshozó szervek így is tekintettek rá. Mivel nem volt sem területi-, sem létszám alsó határ, akár 4–5 családdal is alakítottak mezőgazdasági társulásokat.

Az 1956. évi kollektivizálás kiértékelése igen érdekes adatokat tartalmaz a MAT-beli társulásokról.⁷⁰ A legfontosabb, hogy a társulások mintegy fele csak papíron létezett: az akkor létező 199 társulásból csak 101-ben végezték közösen a főbb mezőgazdasági munkákat, és közös vagyona is csak 102 társasnak volt. Ebben az évben a mezőgazdasági társulások átlagterülete 43,88 ha volt, és átlagosan 29,2 családból állt egy társulás; egy családra így 1,5 ha

⁶⁵ Kozma 1999.

⁶⁶ 465 sz. MTH, Colecția de Hotărîri și Dispoziții a Consiliului de Miniștri. nr. 16/1956, 1956. április 5.

⁶⁷ 212 sz. MTH, BO nr. 14/1955, 1955. június 5.

⁶⁸ Hotărârea CC al PMR din 18 septembrie 1950. *Scănteia* (2146 sz.) 1951. szeptember 18., p. 1–2.

⁶⁹ 99. sz. MTH, BO nr. 6/1952, 1952. január 25.

⁷⁰ ANDJ Mureș, SP-RMAM d. 138/1957 f. 18–37.

megművelendő terület jutott. A területeket brigádokban, csoportokban és családokra osztva végezték (ez esetben gyaníthatóan minden család a saját földjét, azaz megint csak formailag volt társulás).

Járadékos mezőgazdasági termelőszövetkezet. A járadékos mezőgazdasági termelő szövetkezet – mint új modell – viszonylag későn, 1956-ban jelent meg. Ezt a szervezési formát az RMP KV 1956. július 16–17-i plenáris ülésének határozatában ajánlották⁷¹, ennek nyomán 1965 őszén kidolgozták ennek minta-alapszabályzatát.⁷²

A tagok a teljes földterületüket a szövetkezetbe hozták, de az megmaradt a gazdálkodó tulajdonában: a szövetkezet csak használati joggal rendelkezett felette. Egyébként hasonló volt a kollektívekhez: a földterületet ugyanúgy (cserével) tagosították, a tagok ugyanúgy 20–30 árit tarthattak meg személyes használatra, és a mezőgazdasági eszközök és igásállatok is közös tulajdonba kerültek.

Még egy fontos különbség a jövedelemelosztásban volt: azt a munkanapegységekből (75%) és a földterület nagyságának arányában – járadékként – (25%) számították ki.

A termelést brigádokba és csoportokba szervezték, és – ösztönzésképp – bevezették, hogy a munkaképes tagok – ha nem végeznek el egy minimális mennyiségű munkanap-egységet – nem részesültek földjáradékban. A járadékos mezőgazdasági termelő szövetkezetben a segélyalap 2%-os volt, a tartalékalap 2–5%-os.

Egyszerű társulások. Azokat a társulásokat, amelyek nem követték mindenben a mezőgazdasági társulások alapszabályzatát (pl. nem volt osztatlan alapjuk, nem dolgozták meg együtt a földeket, stb.), „egyszerű társulásoknak” tekintették.⁷³ Ezek többfélék lehettek, a MAT-ban az ipari növények termesztésére szakosodott társulások ismertek.

A KOLLEKTIVIZÁLÁS FORGATÓKÖNYVE

Megalakítás. Először a helyi állami- és pártszervektől (vagy a helyszínre küldött aktivistákkal) kipuhatolták, hogy melyik helységben befolyásolható/győzhető meg könnyebben a lakosság, hogy kollektívet alakítson. Majd felmérték a kiválasztott helység gazdasági és demográfiai helyzetét,⁷⁴ aktivistákat küldtek (egy

⁷¹ Rezoluția ședinței plenare a CC al PMR din 16–17 iulie 1956. [A RMP KV 1956. július 16–17-i plenáris ülésének határozata]. (Roske – Abraham – Cătănuș 2007: 449–457.)

⁷² Roske – Abraham – Cătănuș 2007: 458–464.

⁷³ 1139/1959 sz. MTH, Colecția de Hotărâri și Dispoziții a Consiliului de Miniștri nr. 33/1958, 1958. augusztus 15.

⁷⁴ A felmérés szempontjai: lakosok száma, családok száma, a kollektívbe beiratkozott lakosok száma, a kollektívbe beiratkozott családok száma, a beiratkozott családok nemzetiségi megoszlása, egy családra jutó átlagos földterület nagysága.

„pártsszervező” vezetésével),⁷⁵ akik egy „kezdeményező bizottságot” hoztak létre, és igyekeztek helybelieket megnyerni agitátoroknak.

Rendkívül sokat számított, ha a falu legfontosabb gazdáit sikerült rábírní, hogy belépjenek a kollektívbe, hiszen ők a falu véleményformálói voltak, beállásukat általában a helybeliek jó része követte.⁷⁶ Ezeknek a gazdálkodóknak a meggyőzése már csak azért is fontos volt, mert csak az ő földterületeik bevonásával lehetett a kollektív alapításhoz megkövetelt föld/munkaerő arányt biztosítani.

A kollektívek székházának általában egy nagy udvarral, csúrral rendelkező, általában kuláknak minősített helybeli házát vették el. A családot vagy elvitték a helységről, vagy úgy megfélemlítették, hogy elköltözzenek, a más településeken lakókat lemondatták birtokukról. A megfelelő mennyiségű földterület és munkaerő megléte esetén a szervezők összeállítottak egy összegzést a leendő kollektív gazdaság adataival, amelyben javasolták a kollektív megalakításának/felavatásának engedélyezését.⁷⁷ Az elbíráló a Központi Bizottság Mezőgazdasági Ügyosztálya, vagy a tartományi Pártbizottság volt. A tömeges kollektivizálás időszakában alaposabb vizsgálat nélkül engedélyezték a megalakítást, más időszakokban viszont szigorúan ellenőrizték, akár helyszíni kiszállásokkal is, hogy a kollektív működőképességéhez szükséges feltételek meglegyenek.

A kollektív gazdaság megszervezése. A megalakítás után a vezető szervezet hozták létre, vagyis a kollektív vezetőtanácsát (5–9 tag), az ellenőrző bizottságot (3 tag).⁷⁸

A munkaképes tagságot brigádokba és azon belül munkacsoportokba szervezték. A teljesítmény mértéke a norma, ill. munkanapegység volt, ez nem tette lehetővé az egyéni munka minősége szerinti differenciálást, emiatt helyenként létezett egy elkülönülési törekvés a munkamorál, a családok, illetve a nemzetiség szerint.⁷⁹

A tagok élő (lovak, szarvasmarhák) és holt (szekér, borona, cséplőgép) leltárát egy ún. leltározó bizottság vette át. (A háromtagú bizottság tagjai a kollektív elnöke, könyvelője, és egy választott tag.) Ezt a rendkívül népszerűtlen intézkedést gyakran erőszakkal hajtották végre, hisz senki sem akart jószántából az élete munkájával összegyűjtött vagyontárgyaitól megválni. Ezek mellett a jövő évi vetőmagot és a kollektív állatainak kiteleltetéséhez szükséges takarmányt is próbálták összegyűjteni.

⁷⁵ Papírforma szerint a helybeli párt-alapszervezetnek kellett kezdeményeznie a kollektív alakítását, de gyakorlatilag a felsőbb pártsszervek utasítására és vezetésével történt a szervezés. A szervezőmunka vezetését is a központ által leküldött pártsszervezők végezték.

⁷⁶ Például Kiskend esetében. ANDJ Mureş, CRM-PCR d. 2. f. 26.

⁷⁷ A szintézisben feltüntették a helység legfontosabb adatait (lakosság – családok száma, társadalmi, nemzetiségi és gazdasági összetétele, a falu földterületének nagysága és összetétele, a kollektívbe beiratkozott családok száma, összetétele, a leendő kollektív földterülete, ennek összetétele, a kollektív javasolt neve-, és megalakítási időpontja).

⁷⁸ ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 51/1952 f. 31.

⁷⁹ A székelykövesdi kollektívben családok szerint, nem pedig brigádokban akartak dolgozni (ANDJ Mureş, CRM-PCR, d. 19, f. 120.), Bátoroson 1952-ben a kollektív négy brigádja nemzetiségi alapon szerveződött. (A szászok alkotta brigád azt hangoztatta, hogy ők jobban dolgoztak meg a földet mert őszi szántást is végeztek, ezért nagyobb termést értek el, mint a román és magyar gazdák alkotta brigádok.) ANDJ Mureş, CRM-PCR d. 69 f. 117.

A kollektív-tagok földterületének átvétele és tagosítása során a tagosításra kijelölt területről az egyéni gazdálkodóknak át kellett adniuk területeiket (alá kellett íratni velük a földcsere-jegyzőkönyvet), helyette távolabb eső, általában gyengébb minőségű földterületeket kaptak. Így, a kollektív fokozatos növekedésével az egyéni gazdálkodók a falutól egyre távolabb fekvő és rosszabb minőségű területekre szorultak, ami egy újabb kényszert jelentett a kollektívbe való belépésre. A földek átvételénél több esetben a tagok próbálták földterületeiket eltitkolni.

Ezt követően kidolgozták a vetéstervet, a kollektív területeit és eszközeit elosztották a brigádok között.

Adminisztratív intézkedés volt a kollektív gazdaságok minta-alapszabályzatának feldolgozása majd aláírása a kollektív tagságával. Még el kellett fogadtatni a munkanormákat (a felettes szervek évi minimum 80, a kollektívben végzett munkanapot próbáltak elfogadtatni).

A kollektív kádereinek (brigádosok, traktoristák, mezőőrök, raktárosok) általában párthű embereket választottak, tekintet nélkül a hozzáértésre vagy a szorgalomra, ami folyamatos problémákat és károkat okozott.

KOLLEKTIVIZÁLÁS MAROS TARTOMÁNYBAN

Eleinte általában a rajoni központhoz közel fekvő helységekben alakítottak kollektíveket, mert ezeket könnyebben megközelíthették a rajonközpontokból kiküldött aktivisták. Emiatt a főútvonalak mentén, egymás mellett fekvő helységekben alakítottak először kollektív gazdaságokat. Így egymással érintkezve, tömbszerűen több közös gazdaság jött létre. Ilyen volt pl. a Maros melletti helységek tömbje Radnót körül, és az Alsó-Nyárad-völgyi települések.

Az országos trendeknek megfelelően Maros, Háromszék, Csík és Udvarhely megyékben is 1950. július–augusztusában alakult meg nagyszámú kollektív. Mivel rövid idő alatt kellett eredményt felmutatni, erőszakot⁸⁰ megfélemlítést⁸¹ zaklatást⁸² alkalmaztak,⁸³ de leginkább adminisztratív eszközökkel gyakorolnak nyomást a gazdákra.⁸⁴

A tömeges erőszak miatt megmozdulások törtek ki a tartomány területén: egy megmozdulásra 1950. szeptember közepén a Marosvásárhelytől délnyugatra fekvő Radnót környéki falvakban került sor.⁸⁵ Szeptember elején, majd szeptember 17–18-án a volt Háromszék megye területén, Kézdivásárhely és Sepsis-

⁸⁰ Megfélemlítő célú kivégzés, verés.

⁸¹ Tűszéjtés, kivégzettek közszemlére kitévése.

⁸² Éjszaka a Néptanácsra, Miliciára hivatni.

⁸³ László 2005: 204–211.

⁸⁴ Az állami alkalmazottak – elbocsátás fenyegetése alatt – saját szüleiket kellett meggyőzzék, hogy álljanak be a kollektívbe; a községi vezetőség „önkéntes” (valójában kényszer)munkára kényszerítették a hajthatatlanokat; kisebb kihágások elnézését helyezték kilátásba, ha beállnak; a földjeik tagosítását helyezték kilátásba, ha nem állnak be.

⁸⁵ László 2005: 199–272.

szentgyörgy környéki falvakból is kollektív-ellenes megmozdulásokat jelentettek. Angyaloson betörték az Ideiglenes Bizottság székházába, Sepsigidófalván pedig a belépesi íveket is elégették.⁸⁶

A hatalom pár nap múlva lecsapott, és hat helységről összesen 34 családot vittek el, majd egy részüket Dobrudzsába deportálták, többeket börtönbüntetésre ítélték.⁸⁷

A családok elhurcolása során az eddig ismert legsúlyosabb összecsapásra Sepsigidófalván került sor, ahol a családok elvívését megakadályozni próbáló falubeliek összecsaptak a biztosításra kirendelt milicistákkal és katonasággal, aminek következtében két helybeli életét veszítette.⁸⁸

A megmozdulások vagy valamilyen pillanatnyi esemény, vagy a túrérszárhatárt átlépő intézkedés miatt robbantak ki. A hirtelen összeverődött helybeliek tüntettek a kollektivizálás ellen, volt, amikor a törvényességre törekedve⁸⁹ aláírást gyűjtöttek a kilépés érdekében, amit küldöttségekkel állami- és pártszervekhez juttattak.⁹⁰ Erőszakosabb esetekben a helybeliek megrohanták a helyi Ideiglenes Bizottság székházát, megsemmisítették a beiratkozási íveket, verték a pártaktivistákat.⁹¹

1950 augusztus végén leállították az erőszakos kollektivizálást, és a továbbiakban a megalakított kollektívek megszervezésére összpontosítottak.⁹² Ezzel párhuzamosan bontakozott ki a tagok rejtett ellenállása is.⁹³

Az 1950. szeptember 8-i közigazgatási átszervezésig a következő kollektíveket hozták létre a négy székely megyében:⁹⁴

1. táblázat

1950. szeptember 8-ig létrehozott székelyföldi kollektív gazdaságok

Megye	Kollektív gazdaságok száma
Csík	10
Háromszék	24
Maros	39
Udvarhely	13
Összesen	86

⁸⁶ ANIC, CC al PCR-Secția Agrară d. 39, 40, 63, 66, 79/1950.

⁸⁷ ANIC, CC al PCR-Secția Agrară, d. 65/1950 f. 269–270.

⁸⁸ Balogh 2000.

⁸⁹ Pl. Zalanpatakon 1950. szeptember 7-én mintegy 60 nő tüntetett a kollektív ellen, „Éljen a Román Népköztársaság, Éljen Sztálin elvtárs” és „Le a kollektív gazdasággal, Éljen az egyéni gazdálkodás” jelszavakkal.

⁹⁰ Pl. 1950. szeptember 17-én a székelypetőfalviak kérvényt szerkesztettek, amiben kérték két elhurcolt kulák szabadon bocsátását, és a kollektív megszüntetését.

⁹¹ Ez történt Kincsesen, Oláhkocsárdon.

⁹² Igásállatok, mezőgazdasági eszközök, vetőmag, takarmány begyűjtése, földtagosítás.

⁹³ Az igásállatok beadásának késleltetése vagy gyengébb állattal helyettesítése, munkából való kimaradás, lopás.

⁹⁴ ANIC, CC al PCR-Secția Agrară d. 65/1950 f. 83–84., 101–102.

Az 1950. szeptember 8-i közigazgatási átszervezés nyomán a volt Háromszék megyei kollektívek Sztálin (Brassó) Tartományhoz kerültek, azok további működéséről 1952-ig nincsenek adataink.

1951 elejére néhány MAT-beli kollektívben a munkakimaradás olyan tömeges méreteket öltött, hogy – a bukaresti vezetéssel való konzultáció nyomán – „átszervezéssel” próbálták működőképessé tenni őket.⁹⁵ Ennek lényege, hogy a nem dolgozó tagok kiléphettek a kollektívból, a többiekkel próbáltak egy kisebb, de működőképesebb kollektívet létrehozni. Első körben három kollektívvel próbálkoztak 1951. június első felétől.⁹⁶ A módszer a hatalomnak részsikereket hozott, valójában csak precedenst jelentett a gazdálkodóknak. Így a következő átszervezési kísérlet, amely 6 kollektívet célzott meg, egyetlen hatást ért el, hogy a tartomány mintegy 18–20 kollektívjében nagyarányú munkakimaradások kezdődtek. A helyzetet csak rontotta a július végi-augusztus eleji előlegkiosztás, amit sok kollektív-tag kevésnek ítélt, és kiderült, hogy az egyéni gazdálkodás jövedelmezőbb; mindez újabb munkakimaradásra ösztönzött. És bár a tartományi vezetőség megpróbálta városi munkásokkal elvégeztetni a munkákat, ez sem ért cél. Az erőszakkal létrehozott kollektívekben tüntetések kezdődtek, kérvényeket szerkesztettek és küldtek el az államvezetéshez. A tartományi vezetés – bukaresti jóváhagyással – ismét újjászervezésekkel próbálkozott, de ezek kudarcba fulladtak – kiderült, ez az út járhatatlan, mert a kollektívek majdnem teljes megszűnésével jár. Időközben megjelent az RMP KB 1951. szeptember 18-i határozata, amelyben elítélték az erőszakos kollektivizálást, név szerint említve Kis-Küküllő és Udvarhely megyéket, ami újra csak erősítette a kollektív-ellenességet, amely a tartomány mintegy 32–33 kollektívját fogta át. Az ellenállás csúcspontja 1951. szeptember 24-e volt, amikor a tartomány központjában, Marosvásárhelyen a pártszékház előtt a csiba-káposztászszenmiklósi kollektív mintegy 38 nőtagja tüntetett, annak feloszlását követelve.

Másnap KB küldöttek érkeztek a tartományba, majd 1951. szeptember 26-án a mezőgazdasági miniszter jelenlétében leváltották a párthatározat miatt kompromittált tartományi elsőtitkár⁹⁷ és a mezőgazdasági ügyekért felelős párttitkár.⁹⁸ Különböző intézkedésekkel végül megállították a bomlási folyamatot.

1953-ban a kilépések jelentettek problémát, mert ekkor járt le az a három év, amely után – a kollektívek első alapszabályzata szerint – ki lehetett lépni a gazdaságból. Noha a szabályzatot időközben megváltoztatták, az elégedetlen tagok tömegesen adták be kilépési kérvényeiket, főleg azokból a kollektívokból, ahol a vezetőség képtelen volt a munka megszervezésére.⁹⁹ A hatalom reakciója: rajo-

⁹⁵ Ezzel a kerelői, kincsesi, magyarkirályfalvi kollektívokban próbálkoztak 1951 júniusában.

⁹⁶ Kerelő, Kincses, Magyarkirályfalva.

⁹⁷ Nagy Mihály, korábban ő volt Háromszék megye pártbizottság vezetője, és ott is a kollektív szervezésekkor történt erőszak miatt váltották le.

⁹⁸ Dănescu Petru, ő a Kis-Küküllő megyei kollektív szervezésekkor elkövetett atrocitások egyik felelőse volt.

⁹⁹ 1953. októberében a MAT 120 kollektívából 53-ból összesen 497 kilépési kérvényt adtak be. A mezőgazdasági társulásokban összesen 137 kilépési kérvényt adtak be. ANDJ Mures, SP-RMAM d. 51/1953 f. 23.

nonként munkacsoportok alakultak, amelyek mindegyik kollektívbe ellátogat-
tak, és megpróbálták meggyőzni a tagokat, hogy vonják vissza a kérésüket, illetve
az „ellenséges elemeket” (feltehetőleg a közvéleményformálókat) kizárták a kol-
lektívból, egyes esetekben pedig leváltották a kollektívek tehetetlenek bizonyult
vezetőit.¹⁰⁰ Tevékenységük nyomán 29 „ellenséges elemet” kizártak, a kollektí-
vekből kilépők több mint egyharmada (137 esetben) és a mezőgazdasági társu-
lásbeli kilépők mintegy fele (98 esetben) visszavonta kérését.

Érdekeség, hogy 1953 júliusában Nagy Imrének a Parlamentben elmondott
beszéde milyen nagy hatást keltett a MAT falvaiban is, hiszen – a tájékoztató
szerint – olyan hírek terjedtek el, hogy Magyarországon feloszlatták a kollektíve-
ket, hogy ott többé már nincsenek kulákok, és ott nem kell több beszolgáltatást
fizetni, és „Több helyen felvetődött a kérdés, miért nem alkalmazzák ezt a rend-
szert a RNK-ban is?”¹⁰¹

Az 1955. decemberi plenáris ülésen meghirdetett új kollektivizálási hullám
nyomán a MAT-ban is megkezdődtek az előmunkálatok, de előtte még leve-
zényelték az 1956. január 10-i közigazgatási átszervezéssel járó változtatásokat.
Ekkor a külső, tartományi határok csak kismértékben módosultak, új mezőgaz-
dasági egység nem került a MAT-ba, ami teszi lehetővé az átszervezés előtti és
utáni tartományi statisztikák összehasonlítását. A belső, rajonhatárok módosítása
miatt a már meglévő szocialista mezőgazdasági egységek eloszlása a következő-
képpen változott.

2. táblázat

A MAT-beli szocialista mezőgazdasági üzemek területi megoszlása 1956. január 10-én

Rajon	Koll. gazdaság	Mezőg. társulás
Csík	8	18
Székelykeresztúr	10	7
Gyergyó	5	4
Udvarhely	12	13
Régen	7	17
Erdőszentgyörgy	11	20
Sepsiszentgyörgy	27	8
Marosvásárhely	28	34
Kézdivásárhely	14	3
Hévíz	1	4
Összesen	123	128

Forrás: ANDJ Mureș, SP-RMAM d. 519/1956 f. 27.

¹⁰⁰ ANDJ Mures, SP-RMAM d. 51/1953 f. 23.

¹⁰¹ ANDJ Mures, SP-RMAM d. 51/1953 f. 112–113.

Az 1955. decemberi kongresszuson meghirdetett új kollektivizálási hullám nyomán a MAT-ban is elkezdődött a folyamat megtervezése. Egy március eleji korai tervet követően¹⁰² március 21-én egy pontosabb tervet készítettek, eszerint a tartomány mezőgazdasági területének valamivel több mint felét, a szántóterület közel kétharmadát kívánták 1960-ra kollektívek vagy mezőgazdasági társulások tulajdonába átszervezni.¹⁰³ 1955. végén a kollektívek (47 458 ha) és mezőgazdasági társulások (5 572 ha) területe 53 030 ha-t tett ki, ehhez számították hozzá a szövetkezetesítendő területeket a következő ütemezésben:¹⁰⁴

3. táblázat

A szövetkezeti művelés alá vonandó területek 1956–1960 (ha)

Év	Szövetkezesítendő tervezett terület	amiből		Szövetkezetesített összterület az év végén (ha)
		Mezőgazdasági terület	Szántóterület	
1955 végén				53 030
1956	29 232	28 777	12 583	82 262
1957	44 870	44 484	20 032	127 132
1958	64 632	63 630	29 010	191 764
1959	80 130	79 280	36 750	271 894
1960	103 462	102 162	44 350	375 356
Összesen 1960 végére	375 356	370 442	178 750	375 356

Forrás: ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 519/1956 f. 35.

Ezekből a tervek közül a következők valósultak meg:¹⁰⁵

4. táblázat

A szövetkezetesítés során közös művelés alá került földterületek (1956–1959)

Időpont	Kollektívek és járadékos mezőgazdasági termelő szövetkezetek összes földterülete (ha)	Mezőgazdasági társulások összes földterülete (ha)	Összesen
1956. november	50 079	8 755	58 834
1957. december	51 314 + 88	16 853	68 255
1958. december	58 090 + 87	103 271	161 448
1959. november	71 242 + 53	228 190	299 485

Forrás: ANDJ Mures, SP-RMAM, d. 519/1956, 51/1959, 169/1958, 51/1961

¹⁰² ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 519/1956 f. 32–33.

¹⁰³ Ezek szerint a tartomány teljes területe 1 263 159 ha, ebből mezőgazdasági terület 703 220 (ennek kevesebb mint fele, 309 435 ha szántóterület). Összesen 712 297 ha-t szándékoztak szövetkezetesíteni (688 643 ha mezőgazdasági területet, amiből 298 612 ha szántót). ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 519/1956 f. 34–35.

¹⁰⁴ ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 519/1956 f. 34., 35.

¹⁰⁵ Minden évre és minden hónapra nem találtunk adatot, az alábbiak a mellékletben is megtalálhatóak, a források feltüntetésével.

Amennyiben a Maros Tartományi Néptanács Mezőgazdasági Ügyosztályának adatai csak megközelítőleg is pontosak, akkor 1956-ban és 1957-ben messze alulteljesítettek, 1958-ban már jobban megközelítették a tervet, míg 1959-ben már túlszárnyalták azt.

Megfigyelhető, hogy az 1955-től kezdődő kollektivizálás során főleg télen alakítottak új kollektíveket és mezőgazdasági társulásokat - a szervezést a mezőgazdasági holtidényre időzítették, mivel nem akarták a termést veszélyeztetni.¹⁰⁶

A módszerek során most már kerültek a fizikai erőszakot, helyette a gazdasági nyomással, adminisztratív kényszerrel, illetve pszichikai kifárasztással éltek,¹⁰⁷ de tudomásunk van olyan alkuhelyzetről is, amikor a gazda a leányának biztosított állami munkahelyért beállt a kollektívbe.¹⁰⁸

Új módszernek bizonyult a gazdák elleni csoportos per.¹⁰⁹ A csoportos perek többségét 1959-ben indították,¹¹⁰ sok esetben az volt az elítéltek bűne, hogy tiltakoztak a mezőgazdasági társulások kollektívekké alakítása ellen – nem akarták a magántulajdonú földjeiket közös tulajdonba adni.

1956-ban a mezőgazdasági társulások földterülete több mint félszeresével bővült, a kollektívéké csak mintegy 6%-kal.

Az 1956. július 16–17-i RMP KB plenáris ülésén javasolt járadékos mezőgazdasági termelő szövetkezetek szervezésével a MAT-ban is próbálkoztak, de csekély eredménnyel: 1957-ben jött létre kettő¹¹¹, de az egyik 1959 novemberében, a másik 1961 augusztusában megszűnt.¹¹²

1957-ben a mezőgazdasági társulások földterülete majdnem kétszeresére bővült, a kollektívéké csak kismértékben.

1958-ban is a fő hangsúlyt a mezőgazdasági társulások alakítására fektették, amelyek területe az év folyamán megötszöröződött, taglétszámuk megháromszorozódott. A csúcsidőszak az év utolsó három hónapjára esik, valószínűleg a novemberi, kollektivizálási témájú RMP plenáris üléssel összefüggésben.

A tartományban 1959-ben is folyamatos a kollektivizálás, bár kisebb ütemű. Az év során a mezőgazdasági társulások területe megduplázódott.

1961-ben alapvetően a mezőgazdasági társulások kollektívekké alakítása zajlott. Ez a taglétszámon és a földterületen is lemérhető: a mezőgazdasági

¹⁰⁶ Lásd a kollektivizálás statisztikák havonkénti bontását.

¹⁰⁷ A kollektivizálás 1957–1961 közötti módszereinek plasztikus leírását adja Máthé 2008: 155–165.

¹⁰⁸ Kozma 1999: 15 f. A szerző leír egy alkuhelyzetet, amikor egy befolyásos nagyernyei közép-gazdával alkut kötöttek: a lányának szerzett állami munkahelyért az apa beállt a kollektívbe, és több évtizeden át annak egyik legmegbízhatóbb tagja volt.

¹⁰⁹ A kollektivizálás első időszakában csak – megfélemlítő célzatú – egyéni perek voltak, illetve a kollektivizálás-ellenes felkelések felbujtói ellen megtorló célzatú perek.

¹¹⁰ Pál-Antal 2006: 41.

¹¹¹ Egyik az 1957 március 17-én Torboszlón megalakult „Május 1” járadékos mezőgazdasági termelő szövetkezet 12 családdal és 31 ha-val, a másik az bikfalvi „Új Élet” járadékos mezőgazdasági termelő szövetkezet 11 családdal és 27 ha-val. ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 138/1957 f.

¹¹² ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 51/1959 f. 94., d. 42/1961 f. 309.

társulások és kollektívek együttes taglétszáma – ingadozásokkal ugyan, de – az év elején és végén nagyjából ugyanannyi, és ugyanez áll fenn a két típusú gazdasági egység együttes földterülete esetében is.

1961. február 1-én a MMAT-ban a teljes kollektivizálható földterület 79,14%-a a „szocialista szektorhoz” tartozott.¹¹³ Az utolsó nagy kampány 1961 végén –1962 elején zajlott, ekkor, 1961. február és 1962. márciusa között alakították meg a tartománybeli kollektívek 55%-át. A MMAT-ban 1962 márciusában fejezték be a kollektivizálást, március 9-én fogalmazzák meg az erről tudósító, az RMP KB-ának küldött táviratot.¹¹⁴

FORRÁSOK

ANDJ Mureş = Arhivele Naţionale Direcţia Judeţeană Mureş (Országos Levéltár Maros Megyei Igazgatósága)

CRM-PCR = Comitetul Regional Mureş al PCR (a Román Kommunista Párt Maros Tartományi Bizottsága)

SP-RMAM = Sfatul Popular al Regiunii Mureş Autonome Maghiare (a Maros-Magyar Autonóm Tartomány Néptanácsa)

MTH = Miniszter Tanácsi Határozat

ANIC = Arhivele Naţionale Istorice Centrale (Központi Történelmi Levéltárak – Bukarest)

CC al PCR-Secria Agrară = Comitetul Central al Partidului Comunist Român – Secria Agrară (a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága – Mezőgazdasági Osztály)

Buletinul Oficial – Hivatalos Közlöny

Előre – országos magyar nyelvű napilap

Scântea – a Román Kommunista Párt hivatalos lapja

Colecţia de Hotăriri şi Dispoziţii a Consiliului de Miniştri – A Minisztertanács Határozatainak és Rendelkezéseinek Gyűjteménye

Az RMP KV 1949. március 3–5-i plenáris ülésének határozata a párt feladatairól a munkássztyál és a dolgozó parasztság szövetségének megerősítéséért és a mezőgazdaság szocialista átalakításáért folytatott harcban. RMP. 1949.

A Román Munkáspárt II. Kongresszusa. Állami Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1956.

Dezvoltarea agriculturii RPR. Culegere de date statistice. Direcţia Centrală de Statistică, Bucureşti, 1965.

Dezvoltarea agriculturii RPR. Culegere de date statistice. Direcţia Centrală de Statistică, Bucureşti, 1965.

Statutul Cooperativelor Agricole de Producţie. Ed. Agro-Silvică, Bucureşti, 1966.

Statutul model al gospodăriei agricole colective. Ed. PMR [Bucureşti] 1950.

¹¹³ Gagyi 2006: 178–179.

¹¹⁴ Gagyi 2006: 180–181.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Balogh László 2000: *Történelem a homlokráncban. Gidófalva 1950*. Charta, Sepsiszentgyörgy.
- Bottoni, Stefano 2008: *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960)*. Pro-Print, Csíkszereda.
- Cătănuș, Dan – Roske, Octavian 2000: *Colectivizarea agriculturii în România vol. I. Dimensiunea politică 1949–1953*. INST, București.
- Cătănuș, Dan – Roske, Octavian 2005: *Colectivizarea agriculturii în România. vol. II., Dimensiunea politică 1953–1956*. INST, București.
- Dobrincu, Dorin 2002: Colectivizarea, cote și revolte țărănești în vestul României (1949). *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă* vol. I. București.
- Gagy József 2006: „A szocializmus győzelme falun...”. *Székelyföld* 1. 175–194.
- Gheorghiu-Dej Gh. 1961: *Raport la plenara CC al PMR din 30 iunie – 1 iulie 1961 asupra mersului îndeplinirii directivelor congresului al III-lea al Partidului privind construirea socialismului la sate și dezvoltarea agriculturii*. Ed. Politică, București.
- Gheorghiu-Dej, Gh. 1962: *Raport cu privire la încheierea colectivizării și reorganizarea conducerii agriculturii prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale 27 aprilie 1962*. Ed. Politică, București.
- Kozma Ödön 1999: *Fogságban szabadon. Főmérnök voltam a termelészövetkezetben*. (Kézirat.)
- László Márton 2005: Kollektív gazdaság-ellenes akciók Maros tartományban, 1950–1951. In: Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*. Pro-Print, Csíkszereda, 204–211.
- Levy, Robert 2002: *Gloria și decăderea Anei Pauker*, Polirom, Iași.
- Máthé János 2008: *Magyarhermány kronológiája*. (szerk. László Márton) Pro-Print, Csíkszereda.
- Oláh Sándor 2008: Rendeleti tulajdonkiszajátítás a Magyar Autonóm Tartományban, 1952–1960. In: uő.: *Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön*. Pro-Print, Csíkszereda.
- Oprea, Marius 2005: „Transformarea socialistă a agriculturii”: asaltul final, 1953–1962. In: Dobrinu, Dorin – Iordachi, Constantin (szerk.): *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România*. Iași, Polirom.
- Pál-Antal Sándor 2006: *Áldozatok-1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban*. Mentor, Marosvásárhely.
- Pándi Lajos – Bárdi Nándor 1997: *Köztes-Európa 1763–1993 (Térképgyűjtemény)*. Osiris, Budapest.
- Roske, Octavian – Abraham, Florin – Cătănuș, Dan 2007: *Colectivizarea agriculturii în România. Cadrul legislativ 1949–1962*. INST, București.

FÜGGELÉK

A mezőgazdaság átszervezésének adatai a MAT/MMAT-ban

1. táblázat

A mezőgazdaság átszervezésének adatai 1954-ben a MAT-ban

Hónap	Kollektív gazdaságok (K.g.)			Mezőgazdasági társulások (M.t.)		
	K.g.-ok száma	Családok száma	Terület (ha)	M.t.-ok száma	Családok száma	Terület (ha)
Január						
Február						
március	120	10 599	43 773	57	1 874	3 187
Április	120	10 599	43 773	71	2 115	3 740
Május					2 094	3 702
Június		11 251	44 454	72	2 117	3 714
Július	121	11 309	43 173	72	2 077	3 545
Augusztus	121	11 309	43 179	73		
Szeptember	122	11 329	43 252	74	2 145	3 546
Szeptember	122	u. a.	43 829	75	2 163	3 741
Október	122	11 290	44 912	79	2 212	3 777
Október	122	11 340	43 833	76	2 194	3 602
November	122	11 345	43 844	77	2 233	3 637
November	122	11 295	44 912	82	2 298	3 959
December	122	11 366	46 691	85	2 544	4 010

Forrás: ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 81/1954, 50/1954, 108/1955

2. táblázat

A mezőgazdaság átszervezésének adatai 1955-ben a MAT-ban

Hónap	Kollektív gazdaságok (K.g.)			Mezőgazdasági társulások (M.t.)		
	K.g.-ok száma	Családok száma	Terület (ha)	M.t.-ok száma	Családok száma	Terület (ha)
Január	122	11 366		86	2 558	4 030
Február	122	11 329		87	2 587	4 041
Március	122			89		
Április	123			96		
Május	123	11 512		101	2 723	4 490
Június						
Július	123			104		
Augusztus						
Szeptember						
Október	123	11 579	47 660	112	2 925	5 325
November						
December	123	11 740	47 859	126	3 198	5 621

Forrás: ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 108/1955, 519/1956

3. táblázat

A mezőgazdaság átszervezésének adatai 1956-ban a MAT-ban

Hónap	Kollektív gazdaságok (K.g.)			Mezőgazdasági társulások (M.t.)		
	K.g.-ok száma	Családok száma	Terület (ha)	M.t.-ok száma	Családok száma	Terület (ha)
Január	123	11 805	47 882	128	3 258	5 660
Február	123	11 950	48 244	134	3 547	5 979
Március	–	–	–	–	–	–
Április	–	–	–	–	–	–
Május	125	12 050	50 668	183	5 253	8 104
Június	125	12 072	50 831	189	5 389	8 277
Július	125	12 073	50 887	191	5 450	8 321
Augusztus	125	12 072	50 902	192	5 469	8 335
Szeptember	125	12 068	50 902	193	5 528	8 391
Október	125	12 076	50 907	194	5 636	8 522
November	125	12 079	50 907	198	5 782	8 755
December	–	–	–	–	–	–

Forrás: ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 519/1956

4. táblázat

A mezőgazdaság átszervezésének adatai 1957-ben a MAT-ban

Hónap	Kollektív gazdaságok			Mezőgazdasági társulások			Járadékos m.t.sz.-ek		
	száma	Csal. száma	Terület (ha)	száma	Csal. száma	Terület (ha)	száma	Csal. száma	Terület (ha)
Január	125	12 094	50 971	199	5 830	8 845	–	–	–
Február	125	12 082	50 984	200	5 915	8 937	1	11	27
Március	125	12 160	50 990	203	6 064	9 135	2	23	58
Április	125	12 199	50 991	210	6 249	9 502	2	23	58
Május	126	12 226	51 035	214	6 383	9 587	2	23	58
Június	126	12 245	51 038	219	6 460	9 687	2	23	58
Július	126	12 244	51 038	219	6 472	9 714	2	24	58
Augusztus	126	12 242	51 038	223	6 558	9 798	2	24	58
Szeptember	126	12 261	51 039	225	6 613	9 841	2	24	58
Október	127	12 341	51 230	228	6 794	10 024	2	24	58
November	127	12 521	51 983	236	7 457	10 647	2	24	59
December	128	13 504	53 499	283	13 761	16 695	2	24	60

Forrás: ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 50/1957

5. táblázat

A mezőgazdaság átszervezésének adatai 1958-ban a MAT-ban

Hónap	Kollektív gazdaságok			Mezőgazdasági társulások			Járadékos m.t.sz.-ek		
	száma	Csal. száma	Terület (ha)	száma	Csal. száma	Terület (ha)	száma	Csal. száma	Terület (ha)
Január	128	13 892	54 996	316	16 644	19 806	2	27	60
Február	128	14 007	55 213	326	17 862	21 764	2	29	76
Március	129	14 171	55 651	334	18 817	22 928	2	29	76
Április	129	14 272	55 692	342	19 433	24 001	2	29	76
Május	130	14 358	56 023	353	20 814	24 814	2	29	76
Június	130	14 358	56 025	362	20 814	25 736	2	29	76
Július	130	14 377	56 048	372	21 344	26 404	2	29	76
Augusztus	132	14 448	56 278	410	23 177	28 256	2	30	77
Szeptember	132	14 600	56 584	436	25 604	31 685	2	34	87
Október	132	14 701	56 850	457	30 106	40 179	2	34	87
November	–	–	–	–	–	–	–	–	–
December	132	15 175	58 090	513	49 388	103 271	2	34	87

Forrás: ANDJ Mureş, SP-RMAM dos. 169/1958

6. táblázat

A mezőgazdaság átszervezésének adatai 1959-ben a MAT-ban

Hónap	Kollektív gazdaságok			Mezőgazdasági társulások			Járadékos m.t.sz.-ek		
	száma	Csal. száma	Terület (ha)	száma	Csal. száma	Terület (ha)	száma	Csal. száma	Terület (ha)
Január	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Február	132	15 734	59 203	531	54 359	119 210	2	35	98
Március	132	16 138	60 002	557	60 892	138 982	2	35	98
Április	132	16 433	60 729	564	66 708	156 023	2	35	98
Május	132	16 640	61 326	596	75 159	177 673	2	68	229
Június	132	16 694	61 583	602	76 495	181 392	2	68	229
Július	132	16 725	61 620	608	77 664	184 129	2	68	229
Augusztus	132	16 793	61 763	616	79 951	190 846	2	68	229
Szeptember	136	17 550	64 237	618	81 324	197 123	2	69	229
Október	139	18 360	67 150	61	84 483	211 924	2	73	242
November	141	19 129	71 242	615	89 278	228 190	1	21	–
December	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Forrás: ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 51/1959

7. táblázat

A mezőgazdaság átszervezésének adatai 1961-ben a MMAT-ban

Hónap	Kollektív gazdaságok			Mezőgazdasági társulások			Járadékos m.t.sz.-ek		
	száma	Csal. száma	Terület (ha)	száma	Csal. száma	Terület (ha)	száma	Csal. száma	Terület (ha)
Január	230	46 108	146 973	576	96 299	264 966	1	26	78
Február	248	49 214	157 798	557	93 102	254 311	1	26	78
Március	253	50 101	160 576	554	92 260	251 931	1	26	78
Április	254	50 324	161 084	554	92 019	251 495	1	26	78
Május	258	50 746	162 391	554	91 527	250 409	1	26	78
Június	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Július	259	50 841	163 551	554	91 096	249 984	1	26	78
Augusztus	262	51 119	164 211	554	90 848	249 582	–	–	–
Szeptember	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Október	276	54 643	174 156	536	87 330	239 609	–	–	–
November	286	62 968	195 013	521	80 060	218 873	–	–	–
December	320	66 544	211 747	480	75 828	202 774	–	–	–

Forrás: ANDJ Mureş, SP-RMAM d. 42/1961

Kollektív gazdaságok, járadékos termelő szövetkezetek és mezőgazdasági társulások száma országosan és a MT/MAT/MMAT-ban 1950–1962

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Román Népköztársaság	1 027	1 089	3 629	4 023	4 903	6 623	10 710	14 608	15 776	15 310	13 685	13 101	6 715
Kollektív gazdaság, Járadékos mg. term. szöv.	1 027	1 089	1 795	1 997	2 070	2 152	2 580	2 875	3 028	3 828	4 887	6 424	5 398
Mg. társulás	–	–	1 834	2 026	2 833	4 471	8 130	11 733	12 748	11 482	8 798	6 677	1 317
MAT	76	78	173	190	224	288	352	581	740	882	813	775	311
Kollektív gazdaság, Járadékos mg. term. szöv.	76	78	106	116	119	120	125	137	150	170	225	318	260
Mg. társulás	–	–	67	74	105	168	227	444	590	712	588	457	51

Forrás: Dezvoltarea agriculturii RPR. Culegere de date statistice. Buc., 1965, p. 46.